

УДК 334 (520)

Тетяна Лахманюк

ЯПОНО-АМЕРИКАНСЬКА ВІЙНА 1941–1945 РР.: ПОГЛЯД ІЗ СЬОГОДЕННЯ

У статті авторка розглядає причини японо-американської війни 1941–1945 рр., акцентує увагу на етапах конфлікту, ескалації бойових дій, досліджує наслідки війни між Японією і США, подає сучасну “оцінку” цього військового конфлікту.

Ключові слова: Японія, США, Друга світова війна, Тихий океан, відносини, агресія.

Японія – держава економічного прогресу та високих технологій. Однак, чи могла б Японія настільки підняти свої економічні показники, якби не США? Вони допомогли відбудувати економіку країни, яка із середини 1960-х рр. посідала друге місце у світі за темпами зростання. США вкладали капітали в економіку Японії. Проте, напередодні Другої світової війни все було зовсім по-іншому, і Америка стала основним противником Японії.

Метою дослідження є аналіз війни між Японією і США в контексті тихоокеанського театру військових дій 1941–1945 рр. При цьому авторка ставить перед собою завдання: висвітлення причин цього конфлікту, окреслення основних бойових операцій, розгляд особливо трагічних сторінок для обох країн під час війни та її наслідки для подальшого історичного розвитку Японії та США.

Об’єктом дослідження є історія війни 1941–1945 рр. між Японією і США в контексті Другої світової війни.

Предмет дослідження становлять відносини між двома країнами напередодні та під час війни, передумови, причини військового конфлікту, його характерні риси серед війн ХХ ст., роль і місце японо-американської війни у контексті міжнародних відносин періоду Другої світової війни.

Передвоєнні 1939–1941 роки відзначилися постійним погіршенням стосунків між Японією і США. Уряд США, який формально дотримувався нейтралітету, спостерігав за японськими успіхами у Китаї та розгортанням підготовки до широкомасштабної експансії в регіоні, почав готувати громадську думку до неминучості військового зіткнення з Японією. У пресі США було розгорнуто кампанію проти японської імператорської армії та її звірств над цивільним населенням Китаю. За ініціативою Кордела Галла, було введено в дію “моральне ембарго” на постачання стратегічних матеріалів до Японії. Виробникам цієї продукції уряд США рекомендував розглянути можливість припинення співпраці з японцями. 26 вересня 1939 р. президент США Франклін Делано Рузвельт звернувся до бізнесменів із проханням припинити продаж цих продуктів ворожій Японії, які використовувалися японцями у військовій сфері [10, с. 49].

Японці у відповідь на це розпочали пропагандистську кампанію “боротьби з білим імперіалізмом”. Японія проголосила себе захисником пригноблених народів Південно-Східної Азії, японці маскували свою експансію гаслами звільнення від “білих імперіалістів”. Окрім пропаганди у пресі, Японія почала робити і практичні кроки. Було заблоковано західні сеттельменти в окупованих японцями Тяньцзіні та Шанхаї, а також кордон із Гонконгом [10, с. 49].

Японським урядом у кінці 1939 р. було оголошено гасло створення “Великої Східно-Азійської сфери процвітання”. Спостерігаючи за погіршенням у війні справ Франції та Великої Британії, які, більше втягуючись у війну з Німеччиною,

змушені були послабити військову присутність у регіоні, японські військові розпочали розробку конкретних планів завоювання європейських колоніальних володінь. На початку 1940 р. було створено кабінет Міцумаси Йонаї (1880–1948) і він уже 12 січня 1940 р. поставив ультиматум Голландії. Японці потребували надання у Голландській Індії (Індонезії) торговельних преференцій та гарантій поставок нафти й каучуку. Уряд Голландії в червні 1940 р. погодився на японські вимоги. Коли Японія переконалась у своїх силах, вона звернулась із пакетом вимог і до Великобританії. Токіо вимагало вивести британський військовий гарнізон із Шанхаю, закрити для контрабанди військових матеріалів кордон між Гонконгом і китайською територією та припинити постачання стратегічних матеріалів урядові Чан Кайші через Бірманську дорогу. Лондон проконсультувався із Вашингтоном і погодився на японські вимоги. Вашингтон заявив, що ще не є готовим підтримати свого союзника у відкритому конфлікті з Японією. 12 липня 1940 р. Великобританія терміном на 3 місяці закрила Бірманську дорогу. Гоміндан опинився на межі повної поразки [12, с. 127].

1 серпня 1940 р. уряд Японії звернувся до Франції з вимогою дозволити розміщення у Тонкіні додаткових японських гарнізонів, які, крім залізниць, мали взяти під контроль головні аеродроми країни. Під тиском Німеччини, котра підтримала японські вимоги, 29 серпня 1940 р. французи погодилися на введення до Індокитаю японських військ. Японія оголосила, що “поважатиме французький суверенітет в Індокитаї” та не втручатиметься до справ цивільної адміністрації. Протягом 1940–1945 рр. на території Індокитаю існувала своєрідна система двовладдя: поряд із французькою адміністрацією діяла й військова японська влада [12, с. 128].

У вересні 1940 р. Вашингтон повністю перекрив експорт алюмінію, чорних металів і авіазапчастин до Японії. У відповідь на таку політику США, Японія 27 вересня 1940 р. підписала з Німеччиною та Італією спеціальну угоду, що передбачала, зокрема, взаємодопомогу у випадку військового конфлікту, а також розмежування “життєвого простору”. На відміну від “Антикомінтернівського пакту”, ця угода була спрямована не проти СРСР, а проти США. Погіршення стосунків із західними державами вплинуло на покращення японо-радянських відносин. 13 квітня 1941 р. Японія підписала з СРСР пакт про ненапад терміном на 5 років [1, с. 17].

Прем'єр-міністр Фумімаро Коноє у травні 1941 р. оголосив три принципи, за умови дотримання яких Японія погоджувалася нормалізувати стосунки зі США. Принципи полягали у визнанні Японії та Китаю союзниками в антикомуністичній боротьбі, дипломатичному визнанні Маньчжоу-Го і розробці координованої політики протидії поширенню комунізму в регіоні Південно-Східної Азії. Не бажаючи йти на пряму конфронтацію з Японією, США не дали чіткої відповіді на поставлену пропозицію і вдалися до затягування переговорів. Тим часом японці звернулися із черговим ультиматумом до французького уряду Віші. Після підписання відповідних угод 21–23 липня 1941 р. в Південному Індокитаї з'явилося ще 50 тис. японських військових. Реакція США була блискавичною. 25 липня 1941 р. Вашингтон увів ембарго на постачання нафти до Японії та заморозив у американських банках 130 млн доларів японських авуарів. Заморозили також японські кошти банки Великобританії та Голландської Індії, а Панама закрила транскеанський канал для японських суден [12, с. 169].

Японія не очікувала такої реакції на свої кроки. Радикали вимагали негайного оголошення війни США. Популярним гаслом націоналістичної опозиції було порівняння становища Японії із рибиною у ставку, із якого поволі спускають воду. Прихильники війни твердили, що за законами геополітики країна просто приречена воювати, оскільки Японські острови не мають сировинних ресурсів, а ворожі уряди намагаються задушити Японію економічно. Багатьом політикам

погрожували, на Фумімару Коноє навіть було вчинено замах. Поліції вдалося викрити призначений на 18 вересня 1941 р. заколот. Втомившись витримувати шалений тиск із боку військових, 16 жовтня 1941 р. прем'єр пішов у відставку, заявивши, що збирається стати монахом в одному із віддалених буддистських монастирів [6].

У жовтні 1941 р. прем'єр-міністром Японії став радикальний прихильник війни, колишній головнокомандувач японськими силами в Маньчжурії та військовий міністр генерал Хідекі Тодзіо. Період правління генерала Тодзіо отримав згодом назву часів “сьогунату Тодзіо”. Японія остаточно визначилася із планами військових завоювань у регіоні. Планувалося, що військова кампанія триватиме близько трьох місяців, упродовж яких імператорська армія окупує Яву, Суматру, Борнео, Філіппіни, Бірму і Малайю. Війну планувалося розпочати несподіваним масованим ударом по головній базі ВМС США на Гавайях. Головну роль у планованих завоюваннях мав відіграти флот, тому японці хотіли знищити першим ударом якомога більше американських кораблів. Тихоокеанський флот США спільно зі Східним флотом Великобританії нараховував 14 лінкорів та важких крейсерів і 3 авіаносці. У розпорядженні Японії перебувало 10 лінкорів, серед яких був найбільший корабель світу “Ямато”, і 10 авіаносців [8, с. 67].

Зранку 7 грудня 1941 р. 350 бойових літаків, несподівано атакували американську військово-морську базу Перл-Харбор на гавайському острові Оаху. Підготовлена в суворій таємниці та добре продумана операція принесла японцям значний успіх. Протягом двох годин американці втратили 5 лінкорів і 13 інших кораблів різних класів. Ще 2 лінкори були серйозно пошкоджені. На землі та у повітрі знищено 188 американських літаків. Загинуло близько 2,5 тис. військових моряків і солдатів. Японці втратили 29 літаків та 5 карликових підводних човнів, які вночі напередодні повітряної атаки намагалися пробратися в бухту й атакувати там кораблі Тихоокеанського флоту. Поразка у Перл-Харбор сколихнула США, які пережили справжній психологічний шок. 8 грудня 1941 р. США оголосили, що країна перебуває в стані війни із Японією. У конфлікт вступили також американські союзники: Великобританія та її домініони, Голландія, а також частина держав Центральної і Південної Америки – Куба, Нікарагуа, Панама, Коста-Ріка й ін. 11 грудня 1941 р. війну США оголосили союзники Японії Німеччина та Італія. Війна по-справжньому стала світовою.

На наступний день після Перл-Харбору війська Японії висадилися в Таїланді й, пройшовши через його територію, напали на британські колонії Малайю і Бірму. Японці змусили Бангкок оголосити війну Великобританії та США. 22 грудня 1941 р. японці провели десантну операцію на Філіппінах, а вже 10 січня 1942 р. – в Голландській Індії [11, с. 99–105].

Біля берегів Малайї 10 грудня 1941 р. японська авіація зуміла втопити два потужні кораблі британського флоту “Ріпалс” і “Принц Уельський”. 25 грудня японці захопили Гонконг [2].

Неприступна з боку моря військова база Сінгапур здалася 15 лютого 1942 р.

У битві на Яванському морі 27–28 лютого 1942 р. японці знищили більше як половину об'єднаного англо-американо-австралійсько-голландського флоту. Вже до березня 1942 р. японці захопили Яву та більшу частину Філіппін. У квітні 1942 р. реальна загроза японського вторгнення нависла над Австралією і Новою Гвінеєю. Оволодівши Бірмою, навесні 1942 р. японці вийшли до кордонів Індії [2].

Переломом у ході кампанії на Тихому океані стали морські битви 4–8 травня 1942 р. на Кораловому морі та 3–5 червня 1942 р. – біля атолу Мідуей.

У серпні 1942 р., після захоплення американцями о. Гуадалканал, ситуація на фронтах стабілізувалася, встановилось затишшя. На той час Японія захопила

територію Індокитаю, Таїланду, Малайї, Бірми, Філіппін, Голландської Індії та навіть двох із Алеутських островів, загальною площею 8 млн кв. км із населенням 400 млн осіб.

У 1943 р. японська армія змушена була перейти до стратегії оборонного характеру. Відповідно до стратегічного плану, в листопаді 1943 р. США закріпилися на островах Гілберта, у лютому 1944 р. – на частині Маршаллових островів, а в травні–липні 1944 р. – на Маріанських островах. Восени 1944 р. війська США висадилися у західній частині Каролінських островів. Велика морська битва відбулася 19–20 червня 1944 р. у Філіппінському морі. Спорудивши на Маріанських островах військово-повітряні бази, США розпочали регулярні авіанальоти на Японські острови. 24 листопада 1944 р. американські “літаючі фортеці” здійснили перший масований авіаудар по території Японії [5].

Американці восени 1944 р. захопили Нову Гвінею. У жовтні 1944 р. армія і флот почали висадку на Філіппінах. 23 жовтня 1944 р. біля філіппінського острівця Лейте почалася найбільша морська битва Другої світової війни. Розгромивши японський флот, американці майже безперешкодно висадилися на головному філіппінському острові Лусон. 6 лютого 1945 р. американці захопили Манілу. Завоювати Коррехідор вдалося тільки після того, як з його 5000 захисників живими залишилося тільки 20 осіб [4].

Упродовж 1944 р. Японія успішно розвивала бойові дії в Бірмі та Китаї. На території Бірми стратегічна ініціатива залишалася у руках японського командування, а окремим японським підрозділам навіть вдалося просунути на індійську територію. Лише в грудні 1944 р. британці здійснили контрнаступ, який завершився звільненням від японців значної території Північної та Центральної Бірми. Розпочавши у березні 1944 р. великий наступ у Китаї, японці захопили величезну територію з населенням 60 млн осіб.

Наприкінці кінці 1944 р. американський наступ на Філіппінах на якийсь час був затриманий природною стихією. 18 грудня 1944 р. несподіваний тайфун завдав великої шкоди американському флоту, який вів бойові дії у Філіппінському архіпелазі.

Навесні 1945 р. американські десантні війська висадилися в Голландській Індії і почали готуватися до вторгнення на Японські острови. Десантна операція в Японії вимагала посиленого прикриття із повітря, тому верховне командування вирішило захопити два невеликі острівці поблизу Японії – Іводзіму в архіпелазі Волкано та Окінаву в архіпелазі Рюкю. Обидва острівці з давніх часів були заселені японцями, а тому сприймалися як національна територія. Урядова пропаганда наголошувала на тому факті, що впродовж усієї історії країни на землю Японії не ступала нога завойовника. Бої на цих островах були ще запеклішими, ніж на Сайпані. Іводзіма оборонялася протягом лютого–березня, а Окінава – березня–червня 1945 р. У боях за Окінаву взяло участь 900 пілотів-камікадзе, 200 з яких зуміли вразити ворожі цілі [4].

На допомогу гарнізону Окінави японське головнокомандування вислало найбільший у світі лінкор “Ямато” – свій останній козир. Американці виявили “Ямато” ще до того, як він наблизився до американського флоту. В атаку на лінкор було вислано 280 літаків – 4/5 тих сил, якими японці атакували Перл-Харбор. Незважаючи на запеклий опір, найбільший корабель світу пішов на дно з усіма 2498 членами екіпажу, так і не встигнувши пустити у хід свою артилерію циклопічного калібру.

На початок літа 1945 р. Японія опинилася в катастрофічному становищі. Майже повністю було знищено військовий флот. У строю залишалися лише 6 старих лінкорів, 4 легкі авіаносці, 7 крейсерів та близько сотні дрібніших кораблів. Тим часом тільки флот США, не враховуючи сил союзників, нараховував 94 авіаносці, 57 крейсерів, 350 есмінців і 217 підводних човнів.

Щоправда, в строю ще залишалися значні сухопутні сили Японії. На Японських островах було розташовано 1 млн 150 тис. солдатів і офіцерів, ще 1 млн – на китайському фронті та 800 тис. – у Маньчжурії. Близько мільйона солдатів і офіцерів залишалося на оточених союзниками островах Тихого океану [3].

Катастрофічний брак військових ресурсів примусив японців шукати для них фантастичні замітники.

За підрахунками американських військових, для десантної операції на Японських островах довелося б зосередити майже 10 млн солдатів, причому, втрати під час висадки, за різними оцінками, могли скласти від 10 до 25 % особового складу. Американське командування не могло зважитися на такі великі жертви [3].

Навесні 1945 р. серед японських лідерів ще жевріла надія на укладення почесного миру зі США за посередництва СРСР. Однак 5 квітня 1945 р. Москва в односторонньому порядку розірвала угоду про ненапад з Японією, чим остаточно поховала надії на почесний мир. 26 липня 1945 р. США і Великобританія звернулися до Японії з ультиматумом, в якому вимагали негайної та беззастережної капітуляції. Японія відмовилася прийняти такі умови.

Останній етап війни розпочався після того, як 8 серпня 1945 р. війну Японії оголосив СРСР. Таємно перекинуті на Далекий Схід радянські війська ввійшли на територію Маньчжурії, Кореї та Південного Сахаліну. 10 серпня війну Японії оголосила Монголія. Її війська також взяли участь у бойових діях проти японців.

Сильного психологічного удару японському керівництву завдало застосування американцями принципово нового виду зброї. 6 і 9 серпня 1945 р. американська авіація скинула на японські міста Хіросіму та Нагасакі дві атомні бомби. У Хіросімі з 306 тис. жителів понад 90 тис. загинуло одразу, а ще десятки тисяч померли пізніше від опіків, ран і радіоактивного опромінення. Втрати серед мешканців Нагасакі були меншими завдяки горбистому рельєфу місцевості, який частково погасив вибухову хвилю й врятував багатьох людей від теплового випромінювання. В обох містах понад 400 тис. японців стали жертвами променевої хвороби [3].

Японія вже не мала сил зупинити радянський наступ. Не володіючи інформацією про реальний ядерний потенціал США, японське керівництво очікувало нових ядерних ударів. Зважаючи на безнадійну ситуацію, 14 серпня 1945 р. Японія оголосила про свою капітуляцію. Незважаючи на те, що до народу з радіопромовою про капітуляцію звернувся сам імператор, значна частина військових підрозділів продовжувала чинити опір. На окремих островах Тихого океану японські солдати та офіцери, що не бажали здаватися або не знали про закінчення війни, переховувалися у джунглях аж до початку 1960-х рр. Останнім японцем, який склав зброю у Другій світовій війні, став лейтенант Хіроо Онода. Закинутий із спеціальною місією на Філіппіни, він переховувався у джунглях, час від часу вступаючи в незначні сутички із філіппінськими військовими та поліцейськими, аж до 1974 р. Тільки після того, як на Філіппіни приїхав його 63-річний колишній командир і офіційно наказав лейтенантові припинити опір, Хіроо Онода здався [11, с. 104].

Після оголошеної імператором капітуляції, уряд Кантаро Судзукі (1867–1948) пішов у відставку. Новий кабінет очолив двоюрідний брат імператора Нару-хіко Хігасікуні (1887–1990). Демонструючи відданість самурайським ідеалам військової честі, військовий міністр попереднього уряду й ще кілька тисяч офіцерів зробили собі характері. Від імені Японії акт беззастережної капітуляції 2 вересня 1945 р. підписали представник уряду Мамору Сігеміцу та генерал Йосігіро Умецу.

Підписавши беззастережну капітуляцію, Японія тим самим як мінімум прийняла умови Потсдамської декларації. Перед державами, які перемогли

Японію, стояло завдання такого післявоєнного врегулювання у цій країні, яке запобігло б відродженню її як агресивної сили. Це було можливо за допомогою демократизації, ліквідації поміщицького землеволодіння як джерела самурайського авантюризму, розпуску монополістичних угруповань – дзайбацу як джерела агресії, демілітаризації і покарання військових злочинців.

Підписання документу, який закінчив Другу світову війну, відбулося на палубі американського лінкора “Міссурі” в Токійській затоці. На церемонії були присутніми представники країн антигітлерівської коаліції.

Мужність та фанатична самопожертва сотень тисяч солдат і цивільних жителів, урешті-решт, виявилися безсилями проти потужної військової машини США та їх європейських союзників. У боротьбі за “Велику Східну Азію” японці втратили вбитими 2,5 млн осіб. Майже повністю була зруйнована промисловість, вичерпано стратегічні запаси країни. Винятково важким був моральний стан населення, яке після десятиліть ультрапатріотичної пропаганди зіткнулося із принизливою поразкою. Водночас програна війна підштовхнула значну частину населення Японії до переосмислення традиційного суспільного укладу й усвідомлення необхідності реформ.

З 1945 по 1952 рр. Японія перебувала під американською окупацією та загальним командуванням генерала Дугласа Макартура. Японський імператор Хірохіто не був звинувачений як військовий злочинець, його було реабілітовано і з обмеженням повноважень знову оголошено імператором. Він зберіг ряд представницьких функцій та підтримував нову конституцію, складену американськими окупантами.

В Японії була введена одна з найдемократичніших у світі буржуазних конституцій, написана пропагандистським відділом штабу Макартура і перекладена японською (самі японські юристи підготували кілька вкрай реакційних варіантів конституції, з якими країни-переможці не могли погодитися). Не зважившись на ліквідацію інституту імператорської влади, автори конституції обмежили її декоративними функціями. Конституція проголошує відмову Японії від вирішення зовнішньополітичних проблем військовим шляхом і забороняє їй мати Збройні сили [9].

Таким чином, в японо-американській війні 1941–1945 рр., Японія однозначно виступила агресором, проте, втягнувшись у неї, не змогла протиставити свою військову міць, американській, оскільки остання мала потужні ресурси, в яких Японія була обмежена і тому приречена на поразку. Навіть, якщо б Японія використала запаси захоплених територій, то втручання у війну СРСР, а також застосування США ядерної зброї примусило б її капітулювати.

Список використаних джерел

1. *Воронцов У. Б.* Тихоокеанская политика США 1941–1945 / У. Б. Воронцов. – М., 1967. – С. 17.
2. *Гарт* сер Басел Генри. Военная Литература. Волна побед Японии. Глава 17: [Електронний ресурс] / Гарт сер Басел Генри. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/liddel-hart/17.html>
3. *Гарт* сер Басел Генри. Военная Литература. Крах Японии. Глава 39: [Електронний ресурс] / Гарт сер Басел Генри. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/liddel-hart/39.html>
4. *Гарт* сер Басел Генри. Военная Литература. Отступление Японии. Глава 29: [Електронний ресурс] / Гарт сер Басел Генри. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/liddel-hart/29.html>
5. *Гарт* сер Басел Генри. Военная Литература. Перелом на Тихом океане. Глава 23: [Електронний ресурс] / Гарт сер Басел Генри. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/liddel-hart/23.html>
6. *Гарт* сер Басел Генри. Военная Литература. Соотношение сил перед войной. Глава 2: [Електронний ресурс] / Гарт сер Басел Генри. – Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/liddel-hart/02.html>
7. *Документи міжвоєнного і періоду японо-американської війни 1941–1945 рр.* – Режим доступу: http://militera.lib.ru/h/istoriya_voyny_na_tihom_okeane/index.html
8. *Історія війни на Тихому океані* / Під заг. ред. У. Сейдзіро, Е. Бокуро. У 5 т. – Т. 3. – М.: Видавництво Іноземної літератури, 1958. – 360 с.
9. *ЛитМир.* Конституция Японии. – Режим доступу: <https://www.litmir.co/br/?b=52000>
10. *Переслегін С. Б., Переслегіна Є. Б.* Тихоокеанська прем'єра /

С. Б. Переслегін, С. Б. Переслегіна. – М., 2001. – С. 49. 11. *Перл-Харбор*: успіхи і прорахунки японських та американських розвід служб // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 33. – С. 99–105. 12. *Севостьянов* Р. М. Підготовка війни на Тихому океані (вересень 1939 р. – грудень 1941 р.) / Р. М. Севостьянов. – М., 1962. – 261 с.

Татьяна Лахманюк

ЯПОНО-АМЕРИКАНСКАЯ ВОЙНА 1941–1945 ГГ.: ВЗГЛЯД ИЗ НАСТОЯЩЕГО

В статье автор рассматривает причины японо-американской войны 1941–1945 гг., акцентирует внимание на этапах конфликта, эскалации боевых действий, исследует последствия войны между Японией и США, предлагает современную “оценку” этого военного конфликта.

Ключевые слова: Япония, США, Вторая мировая война, Тихий океан, отношения, агрессия.

Tetyana Lakhmanyuk

JAPAN-AMERICAN WAR 1941–1945: LOOK FROM TODAY

In the article an author examines reasons of japan-american war 1941–1945, emphases attention on the stages of conflict, escalations of battle actions, probes the consequences the of war between Japan and USA, gives the modern “estimation” of this military conflict.

Key words: Japan, USA, Second world war, Pacific ocean, relations, aggression.